सीगफ्रेड लीनहार्डजुया

नेवारीगीतीमञ्जरी

काठमाडौं उपत्यकाया

नेवा:तय्गु धार्मिक व मेमेगु काव्य रचना

न्ह्यखँ

होकूह्म

पूर्णदास श्रेष्ठ

पिकाक

नेपाल भाषा परिषद्

न्येत तुँछें, ये

११०१

मू. ६/–

न्ह्यःखँ

नेपाल अधिराज्यया सांस्कृतिक इतिहासय् तिबेतो–बर्मन मूलयापि नेवाःजातिया जनताया गुलि महत्त्वपूर्णगु भूमिका दु व सर्वविदित । नेवाःत जाति व भाषा निगुलि हिसाबं भारतयागु आपालं प्रभावय् लाःगु जाति खः । अमिगु जीवन–पद्धति, अमिगु शिल्प–दक्षता व चित्रकलाप्रति अमिगु अभिरुचि सलंसःदँ नेपाःगाःयात थःगु थासाय् थानाबियाः देशयागु मध्यभागयात पिनें वइपि परदेशीतसें विशुद्ध नेपाली धकाः ताइकथं बांलाक सीदुगु विशेषतां भुनाबिल । ह्लापांनिसें तापाकं वइपि यात्रुतय्सं नेपाःगाःन्यंक, खास यानाः स्वंगू मुख्यगु शहरय् म्वानाच्वंगु संग्रहालय थें जुयाच्वंगु तःजिगु वास्तुकला व मूर्ति-कलाया नमूनात ल्याखय् हे मदय्क ध्वदुइगु जुयावयाच्वंगु दु । धात्थें थाय्-माःसा थौं–कन्हे अनुसन्धानया महत्त्वपूर्णगु विषय जुयाच्वंगु नेवाःकलां ह्लापा-ह्लापा सलंसः दंतक्क तिब्बतय् जक मखु मध्य–एशिया व सुदूर-पूर्वय्तकनं व्यापक प्रभाव लाकावयाच्वंगु खः ।

अथेजूसां नेवाःतय्गु भाय्या समृद्ध व बहुमुखी साहित्यया अनुसन्धान आःतक अति हे ह्यजक जूगु दु । थ्व खँय् आःतक नं ह्य हे जक ध्यान बिउगु खनेदु । थ्व साहित्ययात मुख्य निगू कालय् विभक्त याय् ज्यू । छगू अति हे महत्त्वपूर्णगू खः माध्यमिक कालया साहित्य । थथे धाय्गुली छुं भति हे शंका मरु । थ्व साहित्य, क्वीसं स्यूगुली दकले पुलांगु पाण्डुलिपि सी दु, जुजु जयस्थिति मल्लया राज्यकालसिकं छुं न्ह्यः शुरु जूगु खय्माः । न्यागूगु शताब्दीतक थ्व साहित्य विभिन्न रूप व विधाय्–विशेष यानाः अनुवाद व

भावानुवादया विधाय्–समृद्ध जुल । थुकिया गति एक्कासि सन् १८५० फूचाइगु इलय् राणाकालया उदय जूबले द्यूवन । नेपाल भाषा छ्यलिगु राणातय्‌त तसकं मय: । इलय्–ब्यलय् थुइत क्वत्यलेत नं सन । कालविभाजनय् लिपा ला:गु साहित्यय्–गुगु आधुनिक ख:—च्वयगु ज्या थ्व शताब्दीया नीगूगु व स्वीगूगु सालंपाखेतिनि श्रीगणेश जुल । उगु ताकय् नेवा:तयके छुं छुं आत्म-विश्वास ब्वलन अले आपा: लेखकतयसं नेपाल भाषां च्वयगु साहस क्यन । थ्व निगू कालया निथी साहित्यय् भाषा, विषय व लिपिया हिसाबं छगू मेगु स्वया: पा:गु खनेदु ।

मध्यकालयागु मुकं साहित्यया विशेषता, पुलांगु भाषाया प्रयोग ख: गुकियात (हेन्स जोरगेन्सनं) "क्लासिकल" धाल । थुकी भारतीय प्रभाव आपालं ला:गु दु, विशेषकथं नाम शब्दय् । थ्वयात सन् १३५० साल न्ह्य: नं सामान्य रूपं साहित्यिक भाषा धका: बियात:गु जुइमा: । त:गु लिपिमध्ये छुं छुं अति अलंकारिक जूगु लिपित–रञ्जना, पाजुमोल, भुजिमोल, कुंमोल, गोल्मोल इत्यादि पुलांगु हस्तलिपिइ छ्यलात:गु खनेद:सां क्लासिकल भाषाय् अपो प्रचलित आख:ला हिन्दू व बौद्ध ग्रन्थय् प्रयोग जुयाच्वंगु नेपाल आखल हे ख: । विषयवस्तुकथं स्वत धा:सा मध्यकालयागु फुक्क धयाथें नेपाल भाषा साहित्य संस्कृत ग्रन्थय् हे आधारित जूगु खनेदु । भारतय् मुसमां–कालयागु प्रारम्भय् थ्व साहित्यया न्हूकथं प्रतिष्ठा व महत्त्व द:व:गु ख: । उगु ब्यलय् यक्को शरणार्थीनापं व:पिं नांदँपिं विद्वान्‌पिसं विहार व बंगाल तोता: काठमांडु व वया ज:ख: च्वनेगु यात । क्लासिकल भासं च्वयात:गु फुक्क धयाथें च्वखँयात थ्व न्यागू शताब्दीयंक्कं जूगु अध्ययन व मदिक जुयावनाच्वंगु अनु-वाद–ज्याया लिचो ख: धाय ज्यू । उपत्यकाया मूगु स्वंगू शहरमध्ये भक्तग्राम (भातगांव), गुकियात भक्तपुर वाय धर्मपट्टन नं धाइ, हिन्दूसंस्कृतिया अपो प्रभाव दुगु केन्द्र जूवन । ललितपत्तनं (पाटनं) बौद्ध साहित्ययात ययकल । कान्तिपुरया (काठमांडुया) विद्वान्‌तसें हिन्दू व बौद्ध साहित्ययात थुइका काय्‌गुली ध्यान तल । ह्लापा न्ह्यथना थें विद्वान् नेवा:तसें मूललिसे अतिकं सत्तीगु अनुवाद जक मखु आपा भति स्वतन्त्रकथंगु भाषानुवाद नं पिकयात:गु दु । लिपा नांकयागुकथंयागु च्वखँया थ:गु हे शैली दु । उगु शैलीयात **उत्कृष्ट**

वाय उध्दृत धाइ । शुद्ध अनुवाद ला अपो धयाथें धर्मशास्त्र, आयुर्वेद, विज्ञान व नीतियागु कृती खनेदु । छन्दं च्वयात:गु कृतिया अनुवाद धा:सा निगु भासं च्वयात:गु खनेदु । संस्कृत श्लोकया ल्यू–ल्यू नेपाल–भाषानुवादं दु । सामान्य ज्ञान व उपदेशात्मक साहित्यया धा:सा अक्षरस: अनुवाद नं जूगु दु । विशेष याना: त:गुमछि **अवदानया** अनुवाद ला स्वतन्त्रकथं नं यानात:गु दु ।

छुं छुं प्राथमिक कुत: जूगु दुसा नं क्लासिकल (व आधुनिक) नेपाल भाषा साहित्यया इतिहास आतले नं च्व:गु मरुनि । थ्व अभाव थुइके अ:पु, छाय्‌धा:सा प्राप्त जुइफुगु हस्तलिखित ग्रन्थत आपा हे ह्मजक प्रकाशनय् व:गु दु । अनियमितगु छुं छुं धल:पौ अवश्यं दु, तर खास याना: सरकारी व निजी लाइब्रेरी दुगु व छुं छुं यूरोपया संग्रहालय् दुगु अल्याख हस्तलिखित ग्रन्थया वर्णनसहितगु धल:पौं द हे मदया च्वन । थ्व साप हे दु:खया खँ ख: । थुकि याना: पुलांगु नेपाल भाषा साहित्य विषयय् क्वीगु ज्ञान आपा: हे सीमित जुया बिल अथे जूसां मध्य–युगज्व:छि छुं विशेष ग्रन्थ व साहित्यिक विधायात अपो प्राथमिकता बिउगु बांलाक सोदु । थन न्ह्यथनेबहगु प्रमुख कृति ख: वंशावली, पुराण, महात्म्य, महाकाव्य (महाभारत व रामायण), पुलांगु बौद्ध सूत्र व व्यूह, जनप्रिय बाखं (कथा, उत्कृष्ट, बाखन), वैज्ञानिक विषयया सफूत (विशेष याना: धर्म, शिल्पशास्त्र, ज्योतिषशास्त्र व आयुर्वेदसम्बन्धी), उपदेशात्मक कविता व स्तोत्र । आपालं सफू थाकुगु संस्कृत सफूया आधार कया: अर्थ छ्यानात:गु जुया: उकिया मूल्य ह्म मजू । हेन्स जोर्गेन्सनं प्रमाणित याकथं ला सरासर संस्कृतं यानात:गु थ्व अनुवाद दया: नेपाल भाषाया अनुसन्धान याय्‌त तसंक ज्या वइगु दु । आ:तले पिदंगु पाण्डुलिपि लिपालिपायागु क्लासिकल भाषाया ज्ञान ब्यूसां १४ वीं शताब्दीयागु वंशावली व वलिनय् दुगु **हितोपदेश** थेंन्यागु दकले पुलांगु नेपाल भाषाया ज्ञान क्वीके आपा:हे ह्म तिनि ।

पश्चिमया भाषा शास्त्रय् व पश्चिमयापिं भाषाविद्‌तसें छ्यलात:गु नेवारी शब्दरूप नेपालय् गबलें प्रचलित जूगु मरु । आ:तले नं नेवा:खं ह्लाइपिसं थ:गु भाषायात नेपाल भाषा (नेपालयागु भाय्) हे धयाच्वन । धात्थें धायमाल धा:सा पृथ्वीनारायण शाहं सम्बत् १७६८ सालय् काठमांडु त्याकेन्ह्य:तक

नेपाल भाषा हे उपत्यकाया राजभाषा जुयाच्वंगु खः। अबलेतक्क थ्व उपत्यकायात हे थनया वासिन्दातसें नेपाल धकाः भापियाच्वंगु थुगु सन्दर्भय् साधारण नेवाःतय्‌सं थौंतक नं उपत्यकायात नेपाल हे धयाच्वंगु छगू महत्त्वपूर्णगु खँ जूगु दु। गोर्खाकालया न्ह्यः विशेष यानाः मल्लराज्यकालय् जुजु व उच्च अधिकारीपिसं नेपाल भाषायात ब्वलंकल। शाहकालया उदय जुइधुंकाः नं छुं ईतक थुकिया महत्त्व व प्रतिष्ठा दया हे च्वंगु खः। थ्व खं नेपालय् व्यापारया कालबिल व ल्हासालिसेंयागु सं १७७५ सालया संधि थें न्यागु भोंतसें बालाक क्यं। लिपालिपा नं रणबहादुर व राजेन्द्रविक्रम शाह थेंजापि गोर्खवंशया जुजुपि नेपाल भाषा व साहित्यया संरक्षक जुयाच्वंगु खः। अथे जूसां बुलुं बुलुं नेपाल भाषाया थाय् गोर्खाली भासं काःवल। न्हू जुजुपिनि गोर्खाली थःगु हे मांभाय् जूगुलिं थथे जुइगु स्वाभाविक हे। नेवाःभायया नां नेपाल भाषा जुयाच्वंगुलिं छगू प्रदेशया धैथें नामं जाःजुयाच्वंगु गोर्खाली भाषाया नां नीगूगु दशकपाखे परिवर्तन जुयाः नेपाली जू वल। अले थ्व भाय् निर्द्वन्द्वकथं राजभाषा व अधिराज्यया भाय् जू वल। तर न्ह्यथनेबहगु खँ खः कि गोर्खाया आधिपत्य जुइ सछि दँतिन्ह्यः हे गोर्खाली भाय नेपालय् दुहां वय्‌धुंकूगु खः। थ्व खँ काठमांडुयागु रानीपोखरी दुगु शिलालेखया उदाहरणं बालाक क्यं। थ्व शिलालेख शुरुइ संस्कृत व अन्तय् नेपाल भाषां च्वयातःगु जुयाः न गोर्खाली भायंयागु हे खः।

नेपाःगाःया नेवाःजाति भायया लागि धात्थेंया दुःख राणाशासनय् हे स्यू वल। अबले नेपाल भाषा व्यवहारय् हय मज्यूगु जक मखु नीगूगु शताब्दीया शुरुं निसें थ्व व्यवहारयात निषेध हे यानाबिल। हिम्मत यानाः सुनानं थःगु बनेज्या वाय् साहित्यय् नेपाल भाषा प्रयोग यात धाःसा थ्व गैरकानूनी जक मखु क्रान्तिकारी ज्या नं ठहरय् जुइगु यानाबिल। खास यानाः जुद्ध शम्शेर राणाया शासन कालय् तःह्म नेपाल भाषाया लेखकपिं, प्रायः अनिष्ट मजूइगु साधारणगु राजनैतिक सफूचात व कविता च्वमिपिंत ख्याच्वः बिल, बं पुइकल हानं गुम्हेसित जा जेनया सजायँ तक नं बिल। सं १९४० व १९४६ सालयागु संक्रामक कालय् न्हू पीढीया प्रतिनिधि व याइपि लेखकमध्यय् फत्तेबहादुर, धर्मरत्न यमि व सिद्धिचरणयात नं कारावासया सजायँ बिल। लिपा वयाः

नेपाल भाषा परिषद्‌या संस्थापक जुयादीह्म चित्तधर हृदयजुं, गुह्म थौंकन्हेयाह्म प्रतिष्ठित प्रमुख कवि खः, कारावासय् हे 'सुगतसौरभ' महाकाव्यया रचना यानादिल। थ्व ग्रन्थ रूपविधानय् संस्कृत महाकाव्यं प्रेरित जुयाः नं नेवाःसंस्कृति व रीतिथितियागु विशेषतां बुद्धया जीवन–चरित्रयात छाय्‌पानातःगु ग्रन्थ खः।

पद्म शम्शेर राणाया शासन कालय् वयाः नेपाल भाषां च्वय्‌गुली छुं उदारता क्यनेगु प्रवृत्ति खनेदत। थ्व शासन मेमेकथं भाषाप्रति प्रतिकूल जूसांतबि कमसेकम सेन्सर यानाःसां नेपाल भाषाया रचनायात पिदने बीगु यात। अथेसां राणाशासनया अन्त मजूतले नेपाल भाषा स्वच्छन्दकथं व्यवहारय् मवः। थ्व शताब्दीया मध्यकालंनिसें नेपाल भाषा परिषदं तःगुमछि पाठ्यसामग्री प्रकाशित यानाच्वगु दु। वं क्यनाच्वंगु साहित्यिक गतिविधिया निम्ति वइत प्रशंसा मयासे मगाः। नकतिनि–नकतिनि प्राप्त जूगु अधिकारं वःगु मांभाय्‌प्रतिया उत्साह यानाः हे स्वभावतः 'च्वसापासा' थें न्यागु मेमेगु संस्थाया नीस्वन। आधुनिक नेपाल भाषाया साहित्य थुकथं दमन व विपत्तिकालय् ब्वलन। थुजागु बाधा दुगु इलय् नं शिक्षित नवाःतसें हेन्स जोर्गेन्सनं याःगु छुं कृतित ह्मसीकेगु नं धाथ धाय् धाःसा नपाल भाषा साहित्य न्ह्यज्यागु तःगू कारणमध्यय् छगू महत्त्वपूर्णगु कारण खत। नेपालय् जोर्गेन्सनया जक छुं छुं सफू ल्यंगु खःसां अनयागु सफूता, खास यायाः व्याकरणय्, नेपाल भाषाया मूल्याङ्कन जूगु खने दत। थुकिं राष्ट्रिय भावनायात गाक्क तिबः बिल।

आधुनिक साहित्य मध्यकालीन साहित्यसिकं यक्को पाःगु खनेदत। परंपरागत साहित्यया शैलीया थासय् न्हूगु शैली वःगु स्पष्ट सी दु। आः पुलांगु शैली व्यवहारय् व हे मवल धाःसां ज्यू। थौंकन्हे अपो लोकप्रिय जुयाच्वंगु कहानी, कविता व निबन्ध खः। थुकिया उत्पत्ति व विकास समकालीन हिन्दी साहित्यया कहानी, कविता व निबन्धं जूगु खः। गनतक भाषाया खँ दु व नं शैली थी थी जूसां भाषा आधुनिक जक छ्यलातःगु दु। न्हूगु कविताया शब्दावलीइ विशेष यानाः संस्कृतया बाहुल्य दु, गद्यय् धाःसा अपो साहित्यिक हिन्दी (खरिबोली) या दसि दु। वाक्यरचनाया खँय् नं आधुनिक नेपाल भाषा हिन्दीया आपालं ऋणी। न्हूगु भाषाया प्रयोगय् गनं गनं दुगु द्वं क्लासिकल रचनाय् नं खनेदु।

जि आधुनिक नेपाल भाषाया रचनाया विषयय् दुबिना: च्वयगु व्याव-हारिक मताया । पदरचना व शब्दयोजना क्लासिकल भाषाय् सिकं आपालं पाना वने धुंकल । क्लासिकल भाय सामान्यतया आ:तकनं शिक्षित व अशिक्षित निर्थारि नेवा:तसें थुइके फयाच्वंगु दु । न्ह्यथनेबहगु खं छता छु धा:सा क्लासि-कल शब्दया अन्तिम वाय् वस्वया: न्ह्य:यागु आख: चीहाकय्कीगु वाय् लोप याइगुलि अपो याना: पदरचना पानावंगु ख: ।

मध्यकालीन हस्तलिखित साहित्य परिवारया दुने वाय् सार्वजनिक रूपं पिने अपो श्रोतातय्त कना: न्यंका: प्रचारय् व:गु जुयाच्वंगु थासय् न्हूगु साहित्य न्ह्याबलें थासाय् थाना: प्रकाश जूगु व उकी नं नेपाली थें तुं च्वय्गुली देवनागरी आख: हे प्रयुक्त जूगु खनेदु ।

नेपाल भाषा साहित्यया छगू सिर्जनात्मक व अति हे महत्त्वपूर्णगु कचा छन्दोबद्ध कविता ख: गुगुकि छगू किसिमं च्वय् न्ह्यथनागु निगू कालयागु स्वापू जूगु दु । धार्मिक श्लोक, इलं ला:ला: बले हालिगु धार्मिक म्ये, मतिनाया म्ये, वर्णनात्मक कविता आदि संस्कृत साहित्ये आधारित क्लासिकल गद्यरचनानापं विकसित जुया: वनाच्वन । आधुनिक भाषाया प्रचार जुयाच्वंबलय् नं उकिया गति कम मजू । मेमेगु साहित्यय् थें चरित्र विशेषं याना: लोकप्रिय जूगु थ्व काव्यं स्वभावत: प्राचीन व परम्परागत ढाँचा हे कय्पुयाच्वन । थन न्ह्यथने-बहगु खँ छु धा:सा आपा:हे लिपायागु रचनाय् नं, भाषा विशेषतायागु दृष्टिकथं, क्लासिकल वाय् अर्द्ध–क्लासिकल भाय्यात कय्पुयाच्वनेगु प्रवृत्ति खनेदया वं च्वन । आ: नं आपालं हे तुत: व म्येत देग:देग:लय् भजन याइपिं भजनखलत: व छुं म्येखल:तय्गु पुचलय् प्रचलित जुयाच्वंगु दु । तर गुगुं बखतय् अपाय्-सकं च्वय् च्वनेधुंकूगु थ्व परम्परायात फच्छिफत्तले ता:तक म्वाकातय्त त:च्व:गु हे कुल:यागु आवश्यक दु मखुसा जि चा: थ्व याकनं हे लोप जुयावनी । दुमदु १०० पु श्लोक, कविता व बाखं–म्ये दुगु थ्व सफूया निगू उद्देश्य दु : छगू ला, याकनं लोप जुयावनिगु जुयाच्वंगु काव्यया प्रतिनिधिपूर्ण संकलन न्ह्यथनेगु; मेगु, विद्वान् पाठकवर्गया ह्लाती थुजोगु रचनात ल:ह्लाय्गु गुगु संस्कृतया अनुवाद वा भावानुवाद मजुसें, सारकथं, विशुद्ध थ:गु हे जूगु दु ।

थ्व संग्रहलय् गुलिफत उलि विभिन्न शैली व बिधायागुम्ये, श्लोक आदि दुथ्याकेगु विचालँ थ्व ल्यय्गु ज्या विस्तृत कथं यानागु दु । विशुद्ध क्लासिकल नेपाल भाषां च्वयात:गुया नापनापं मुकं शुद्ध मखुगु शब्द प्रयोग याना: च्वयात:गु कवितात, अले आपा: संस्कृत शब्द ल्वाकज्यागु थाकुगु शैली परिश्रमपूर्वक च्वयात:गु म्ये नापनापँ थौं–कन्हेस्या भायनाप सत्तीगु नेपाल भाषाया प्रचलित म्येत नं थुकी दुथ्याकागु दु । ब्वनेत व विचार–विमर्श याय् छिनिकथं थ्व सम्पूर्ण म्येमुनायात प्यंगू मुख्यगु खण्डय् विभक्त यानागु दु । व थुकथं ख:— (१) धार्मिक म्ये, (२) मतिना व इहिपाया म्ये, (३) वीर-चरित्रय् आधारितगु म्ये, व (४) उपदेशात्मक व रहस्यं जा:गु छन्दबद्ध रचना । तर विषयवस्तुं याना: थिपिं त:थाय् ला:वंगु दु । त:थाय् थ: यस्से वर्गीकरण यानागुलि छथाय् लाय्धुंकूगु मेथाय् नं अवश्य ला:वंगु जुइफु । उदाहरणकथं, पाठकपिसं "बाखं–म्ये व सिनाज्या म्ये" धका: नां छुनागु स्वंगूगु खण्डया उपखण्ड (पृ. ६०) बांलाक तालय् मला:गु खनि छाय्धा:सा सिनाज्या–म्ये तालयागु मेमेगु म्येत मेथाय् नं ला:व:गु दु । "धार्मिक कविता" धका: नां छुनागु छगूगु खण्डय् द्योयात सम्बोधन याना: वाय् वयागु वर्णन याना: च्वयात:गु श्लोकत दु तर थन नं थीचा खानागु भचा छ्वासुकथं जूवंगु दु । इमिगु थ:थ:गु विषयवस्तुया हिसाबं स्वत धा:सा, धार्मिक ल्याखं जा:गु थ्व कवितात यक्को हे याउँक मेगु हे शीर्षकअन्तर्गत वय्फुगु ख: । अय्जूसां अपो कोथीक स्वया: दोहोरय्–तेहोरय् मजुइकेगु कुत: याना मच्वना । उलिमछि ज्यातुका:, त:गुमछि शीर्षक–उपशीर्षकय् म्ये मुनेगु या:सा ऊजक तत:मत: क्यनीगु जि ताया ।

थुकी ला:गु फुक्क काव्य–रचनातसें स्वंगूत्या शताब्दी क:धा:गु दु । अथे धाय्बलय् काठमांडुया महेन्द्रमल्लया शासनकाल (सं. १५६०–१५७५ साल) निसें पृथ्वी वीर विक्रम शाहया ई (सं. १८८१–१९११ साल) तक, वाय्, गुगुंलीला, थ्वसिकं लिपायागु दँ नं दुथ्या:गु दु । अथे जूगुलिं आपा कविताय् लेखकया नां मदइगु स्वाभाविक हे धायमा:सां छुं छुं कविताय् लेखकया नां मदुगु नं मखु । ङिच्यागू ल्या:गु कविता चंडीदास धा:मस्यां च्व:गु खनेदु, गुगु निसन्देह गुह्यकालीया भक्तयात ल्व:गु उपनाम ख: । नीनिगू ल्या:गु

रचनाया च्वमि विश्वहर्ष, व नीस्वंगू ल्या:गुया च्वमि लक्ष्मीसुन्दर खः। अले स्वंगू व प्यंगू ल्या:दुगु कविताात अमृतानन्द पण्डितं च्व:गु खः। थुपिं प्यह्मम‍ध्ये नांजाह्म कवि पण्डित अमृतानन्द हे जक खः। गनं गनं लेखकं थ:गु नां मतसे अन्तिम पदय् थ:त 'अज्ञानी' वाय् 'अनाथ' धका: च्वयात:गु खनेदु।

अन्दाजं जकसां कविताया काल कोछीत भाषा व शैलीसम्बन्धी खँतसें यक्कों ग्वाहालि या:गु दु। त:पु कविताय् समय न्ह्यथनात:गु वाय् कविताया अन्तिम पदय् थ:पिसं च्व:गु कालयाह्म जुजु वाय् राणाया नां उल्लेख दुगु भाग्य हे धायमा:। अबलेया चलनअनुसार सांकेतिक भासं वाय् पदं, दँ, शुक्ल पक्ष, कृष्ण पक्ष व वार, स्पष्टं न्ह्यथनात:गु दु। स्वंगू पदया छपुच: जुया: वइगु थ्व सांकेतिक शब्दावली प्रत्येक पदं छगू छगू अङ्कया संकेत या। उकिया अर्थ छ्यायत खवं जवपाखे ब्वनेमा। छ्यलात:गु आपा संकेत थथे खः— १ यात स्वान, २ यात भुजा (ह्ला), मिखा, नेत्र, ४ यात सागर, ५ यात बला (वाण), रत्न व पाण्डव, ७ यात मुनि, ८ यात पर्वत, गज, मंगल, ९ यात प्वाल (मनूतय्‌गु शरीरे दुगु ह्व:,) रस, मातृका व दुर्गा। थ्व व थुजोगु हे प्रतीक तया: बियात:गु तिथिमिति आपा:याना: ब्वने अात हे अ:पु तर गनं गनं भ्रमे लाइकथं छ्यलात:गु नं खनेदु गुकिं कविया विनोद-प्रियता क्यं। उदाहरणया लागि छगू साह्रँ हे थाकुगु सांकेतिक शब्द थन उध्दृत याय्‌बहजू–प्यंग्वल–शिलया ख्वाल रंग, वर्ण, शाहकाल। थुकिया अर्थ नेपाल सम्वत् ९६४ (सन् १८४३) खः।

धल:पति खने दु नेवा:जातियागु स्तोत्र व म्ये त:ता विषय न्ह्यथनात:गु दु। धार्मिक म्ये स्वाभाविककथं द्योपिनिगु वर्णन यक्को व:गु दु, गुगुं यद्यपि परंपरागत खः भारतीय स्तोत्र थें जूगु दु। थुजोगु धार्मिक कविताय् अक्सर आह्वान व प्रार्थना यानात:गु दु। २४ ल्यायागु कविताय् छह्म कोढों चोभारद्योयाके थ:गु जीवनया भिक्षाफ्‌वंगु दुसा २५ ल्यागू छपु आपाहे पुंलागु साह्रँ हे मार्मिक ब व्यक्तिगत भावनां जा:गु कविताय् थ:गु भूल व कुकृत्यं याना: थ:गु जीवन व्यर्थ वगुली यँया जुजु महेन्द्र मल्लं दुनुगलंनिसें पश्चात्ताप या:गु दु। सम्पूर्णगत हिसाबं स्वयबलय् थुजोगु कविताय् व्यक्त जूगु भाव चिन्तनशील, उद्विग्न व दु:खी खनेदु, गथे किं जोवन क्षणभंगुर व जीवन असार खः। मतिना, व इहिपाया म्ये धा:सा वर्णनात्मक व गीतिपूर्ण निताजि खनेदु। खजा, मिसा, मिजंतय्‌सं हालीगु म्ये अलग–अलग यानाच्वनेमा:गु मखुगु, तर वर्गीकरण याय्‌त हे जक थथे याना बियागु दु। आपा: महत्त्वपूर्णगु आपा:हे समुचितगु पुच: कृष्णसम्बन्धी म्येत खः। नेपाल भाषाया मतिनासम्बन्धी म्येया खलकय् थ्व छगू अलग विशेष प्रकारयागु खनेदु। थुकी मैथिली कवितायागु विशेष याना: विद्यापतिया क्वातुगु प्रभाव ला:गु बांलाक खनेदु। उकी अपो याना: न्ह्यथनात:गु विषय राधा वाय् सुं गोपीया विरह, अमिगु मतिनाया स्वीकारोक्ति कृष्णया प्रेम–क्रीडा होली व वृन्दावनय् बसन्त–ब्यले जुइगु आनन्द खः। थुपिं छुकीसं साक्षा रूपं खनेदुगु खँ छु धा:सा कृष्णयात वोर व प्रेम–क्रीडाय् पारंगतह्म धका: मक्यंसे छह्म अस्य:ह्म व अशिष्टं तालं प्रेम याना: क्यनीह्म धका: चित्रण यानातल। कृष्णं पसिचो साला: वाय् सर्कसिया न्ह्य:नें गिजय् याना: ल्यू–ल्यू वनेगु याइगुलि प्रेम–विह्वल गोपी नं मछाली।

कृष्णसम्बन्धी (२६–६४ पुगु) म्येसिकंन्ह्य:यागु ३९ कविताय् मतिना व इहिपाया मति खनेदक्व पक्षय् च्वयात:गु दु। मिसातय्‌गु मतिना आँट मरुगु, छ्व:गु परंपरायागु, ब्वइगु व एकतर्फीया रूपय् न्ह्यथनात:गु दुसा इहिपा न्ह्याइपुगु, विवेकमरुगु भाग्यं थ्या:गु रूपय् न्ह्यथनात:गु दु। अले त:पु कविताय् यस्सें वाय् बाध्य जुया: बाय्‌मा:गु खँ थियातल। गुगुंगुगुं म्येत, विशेष याना: भावपूर्णगु कवितात गुकी वसन्त ऋतुइ मिसायात जुइगु कामया व्यग्रता, क्षणिक प्रेम व परित्याग वाय् भा:तया ह्लासा–यात्रा ब्वयात:गु दु। अतिकं हिसि दुगु जू। थुकी थ:गु हे कथंया मौलिकता पिज्व:गुलि प्रभावशाली नं जू। अथे जूसां, थ्व खण्डयागु, अले फुक्क सफुली दुथ्या:गु कवितात उकिया गुण स्वया: ल्ययागु मखु। धाथें धाय् धा:सा कविताय् दय्‌मा:गु गुणया अभाव त:पु हे कविताय् खनेदइ। जित: अपो महत्त्वपूर्ण ता:गु कविताया विषय व मौलिकता हे खः। उकिं नेवा:तय्‌गु पुलांगु थितिरीति, व्यवहार व लोकगीतयात हे जि

आपा: ध्यान बियागु दु । थ्व फुक्क अध्ययन यायृत त:पु कविता, मतिनाया म्ये, बाखंम्ये व सिनाज्याया म्ये आपा: हे महत्त्वपूर्णगु खँ सोकेत ग्वाहालि जूव:गु दु ।

घटनात्मक कविताय् त:गु प्रकारया रचना ला:व:गु दु । जातक व अवदानं अभिप्रेरितगु म्येत भारतीय सामग्री आधारित जूगु दु । थुजोगु म्येय् गुगुंगुगुंली सम्पूर्ण बाखं हे न्ह्यथनात:गु दुसा गुगुंगुगुंली छगू जक घटनाया वर्णन दु । बाखंम्ये, सिह्लाज्या व ऐतिहासिक म्येय् मौलिक विषय दु । विशेष याना: बाखंम्ये व सिनाज्या–म्ये नेपालभाषां पिदगु विशुद्ध कृति ख: धायगुली छुं सन्देह मरु । सिह्लाज्या–म्ये मूलकथं वर्षाया आह्वान ख: गुगु लिपा वना: साधारण म्ये जुया: हिलावन । ल्यंगु ऐतिहासिक, उपदेशात्मकगु व रहस्यात्मक वर्गयागु कविताय् शैली व विषय थ:थमंतु स्पष्ट जू ।

फुक्क धयाथें तुत: व म्येया प्रारम्भ धुवां जुइ । म्ये हालीबलय् छगू छगू पादांशय् थ्व धुवा त:को दोह्योरय् जुइ । दकलय् लिपायागु वाय् लिपाया च्वसंगु चरणय् नियमितकथं म्येया तिथि वाय् ह्लापाहे न्ह्यथना थें अबलय्याह्म जुजुया नां दइ । गनंगनं रचनाकार वा म्येचिउह्मसिया थ:दिगुद्य: वाय् जुजुया इष्टदेवयात प्रार्थना याना: वरदान फ्वनी वाय् थ:ह्म जुजु वाय् थ:त द्य:या मचा नाली । छपू–निपू कविता ला जुजुपिसं हे च्व:गु ख: धाइ–११ पुगु रणबहादुरं, १५ व २६ पुगु श्रीनिवास मल्लं, २५ पुगु महेन्द्र मल्लं, ७१ पुगु भास्कर मल्लं, ७२ व ७३ पुगु जगज्जय मल्लं च्वयात:गु धाइ । हस्तलिखित सफुती च्वयात:थें अन्तिम चरणयागु पदय् कविं "द्वंबिद्वं क्षमा" धका: ब्वंपि व श्रोता-पिके फ्वनी । गनं–गनं ह्लापांगु वाय् अन्तिम चरणय् द्य:याके छुं वरदान फ्वनात:गु नं दइ ।

आपा:थें म्येयागु गठनय् गाक्क मौलिकता खने द:सां गनं गनं भारतीय काव्यया प्रभाव ला:गु सीदु । दसुकथं ५ पुगु व २३ पुगु कविता काय्ज्यू । उकी सीदय्क संस्कृत छन्दया थाकुगु शैलिया अनुसरण यानात:गु दु । ६७ पुगु कृष्णसम्बन्धी म्ये उत्तरी–भारतीय आर्य साहित्ये साह्ले प्रचलितगु म्येया

कुशलतापूर्णंगु अनुकरण ख: । व विरहबाह्रमासायागु रूपय् दु । उकी ब्वींनिलातक्क छह्म प्रेमीनाप जूगु वियोग–व्यथाया बाखं दु ।

नेवा:पह:गु मौलिक कविता—सिह्लाज्या म्ये—बुँज्यायाइबले हालीगु वर्णनप्रधान जूगुलि आपा:याना: पाश्चात्य पाठकतसें 'बैलेड' धाइगु किसिमयागु जूगु दु । सिह्लाज्यां थ्व म्ये बुँइ वापिइबले हाली । आपा: याना: थज्यागु रचना खँलाबलाकथं दु गुगु मिसा मिजंतय्सं पालंपा हाली । थ्व म्ये हालीपिं मिसातय् कपालय् सिह्लाज्याया ह्‌चाउंसिह्ल नं तिनातइ । अपो याना: थ्व म्ये विनोदपूर्ण जुइ । थुकिया छगू थ:गु हे लय् दु थुकियात सिनाज्या–राग धाइ । थुकी गबलें न्ह्‌चाइपुगु, गबलें नुग: खुल्लमिनीगु बाखं दइ । थुकथं थुकी विभिन्न प्रकारया घटना व व्यावहारिक अनुभवया वर्णन दइ । थुकी दुगु आपा: हे मूल्यवान्गु खँ नेवा:तय्गु पारिवारिक व सामाजिक जीवनया खँ, विधिविधान, रीतिथिति चालचलन ख: । सिह्लाज्याबलय् मिसा–मिजंतय् स्वच्छन्द संसर्गया अवसर दइगुलि आपालं म्येय् नापलाय्वं जुइगु मतिना, ख्या:खँ व कामवासनाया नं वर्णन दु । बाखंम्येया मेगु प्रचलितगु विषय यात्रा (खास याना: ह्लासा यात्रा), तीर्थाटन वाय् आकस्मिक मृत्यु थुजोगु असाधारण ब ह्मगसय् हे मखंगु घटनात ख: । खण्डकाव्य व उपदेशात्मककथंया कविताया विशेषता छु धा:सां थिपिं कृष्णसम्बन्धो म्ये व द्य:या आराधना यानात:गु श्लोकति परिस्कृत मजू अले कविताया दृष्टि नं उलि उत्कृष्ट मजू (खण्ड १) ।

छन्दय् चिनात:गु कविताया अर्थ धा:सा नित्तुनी । गुम्हं–गुम्हं रचना-कारं भारतीय ढंग ययकूसा आपाथें नेवा:म्येय् मानवीय व व्यक्तिगत भावना दु गुगु भारतीय म्येय् ह्म जक खनेदु । आपा: याना: कवि वाय् गायकं थ:गु अनुभव दु:ख–सुख, पश्चात्ताप, वासना, प्रेमचरित्र व वियोगय् न्यनीपिन्त ब्वति कायकइ । मतिनाया कविताय् मिसा वाय् मिसामचाया यचुपिचुगु ख्वा, हिसिदुगु पह:, लं, पर्सि, सिह्ल, सपलय् छुनात:गु स्वां अले आपा: याना: तिसा वस: आदि व ह्म–छम्हंया बयान याइ । धार्मिक कविता नं संस्कृत पह:गु व काव्यया नियमय् आधारित जूगु खनेदु, गुगु पुलां व शुद्ध नेवा:पहगु ख: । धार्मिक श्लोकय् गुगुंली परम्परागत स्तोत्रय् थें विशेष लक्षण ब्वया: द्य:या गुण,

विशेष रूप व चरित्रया उल्लेख यानातःगु दु । गुगुंली अपो यानाः मतिनाया म्येय् खने दुथें आपा हे व्यक्तिगत छाप दु । रचनाकारं कल्पना व तुलना याइगुली नं भारतीय व नेवाः निगुलि प्रभाव खने दु । क्लासिकल साहित्यय् अपो व्यवहारं खनेदुगु उपमा–दसुकथं मिखा व पलेस्वां, ख्वाःपाः व चन्द्रमा, पालि व पलेह, वा व तिमिला खः । भारतीय प्रभाव वःगु धकाः मिखातिसिनाः धाय्फुगु नखशिख वर्णनया तरीका खः । क्लासिकल भारतीय कविताय् खने मदुगु उपमाया दसु २७ व २८ गू म्येय् विशेषकथं लाःवःगु दु । थुकी कविपिसं छय्लातःगु तुलना शुद्ध मौलिक जुयाःनं थःगु पहःगु व नाप–नापं पुलांगु कल्पना-चित्र खः धका क्यंगु जि अनुमान याना । उगु कविताय् वर्णन यानातःह्म बांलाह्म व मतिनायानातःह्म मिसामचायागु तुलना विहारय् ब्वयातःह्म लक्ष्मी व तलेजुया मूर्तिलिसे, व या ग्वालि खेँख्वलालिसे, पिलाक्व तुसिचालिसे, खम्पा फुंगाचालिसे, बयतु दलुचालिसे, दुरुपो जन्हुंलिसे, नेता खेँवःलिसे, सपः कतुचालिसे यानातःतु दु ।

भारतीय काव्यय् आपाः श्लेषालंकार छय्लीगु चलन दु । तर नेवाः कविपिनि तःगु अर्थ दुगु कविताय् रुचि मरु । गबलें गबलें जक नित्तूनीगू अर्थ तयाः कविता च्वः । तर रहस्यं जाःगु, गूढार्थ अभिव्यक्ति दुगु थाकुगु शब्द छ्यलेगु अथवा समानान्तर रूपगु शब्द व चातुर्यता क्यने अमित यः । थथे शब्दय् ह्मितिगुलि विषयया महत्त्व मपाः मजू । कुशलतापूर्णगु **अक्षरमाला** धाइगु कविता अमित आपाः प्रिय । थ्व कविताया पंक्तिलय् वर्णमालाया छुं अंश वाय् पूर्ण भाग दइ अले पंक्तिया ह्लापां वःगु छगः छगः आखः छथाय् मुनेबलय् भक्तिमूलकगु "नमोवागीश्वराय" थें न्यागु भावोद्गार खनेदइ । कविताय् तुकबन्दी याइगु नं चलन दुगु खः तर थुकियागु व्यवहार लिपालिपा नेवाः–कविपिं मैथिली, अवधी, व ब्रजभाषाया कविताया आपा सम्पर्कय् वसेंलितिनि वःगु खः । तुकबन्दी व सम्भवतः उकियागु मेगु रूप **अक्षरमाला** व बावन अखरी नं सम्भवतः न्ययातःगु जुइमाः । थुकथं तुकबन्दी कवितात संस्कृती-करण जूगु वाय् आपाहे भारतीयकरण जूगु कविताय्, संस्कृत छन्दय् च्वयातःगु श्लोकय् वाय् मैथिली धांचाय् ढालय् यानातःगु कृष्णसम्बन्धी म्येय् खने दइगु स्वाभाविक हे जुल ।

धर्म–सम्बन्धय् अर्थात् नेबातय्गु हिन्दूधर्म व बौद्धधर्मयागू सम्बन्धय् बिचाः याय्वलय् श्लोक व स्तोत्र जक मखु धर्मनिरपेक्ष म्येपाखें नं महत्त्वपूर्णगु आपाः ज्वलं मुनाकाय्फु । नेपाल भाषाया अर्थ छ्यानातःगु व अनुवाद यानातःगु संस्कृतया कृति द्यः, धार्मिक प्रवृत्ति व कर्मकाण्ड विषयया ज्ञान ह्म हे जुक ब्यू । बरु आपाः लोकप्रियगु छन्दय् चिनातःगु कविताय् यक्को यक्को बिचाः याय्माःगु व अनुसन्धान याय्बहगु ज्वलं दु । विशेषकथं न्ह्याइपुगु खँ छगू छु धाःसा प्राचीन भारतया (महाभारत) पञ्चपाण्डवमध्ये माहिलाह्म जुया च्वंह्म छह्म राजकुमार भीमसेनयात नेपाल उपत्यकाय् द्यःयागु स्थान बियाः पुज्यानातल । महाकाव्यय् दुगु लक्षणअनुसार छपु म्येय् भीमसेनयात युद्धप्रियह्म जुजुकथं ब्वयातल । लिपा वनाः वया स्वभावय् आपाः परिवर्तन वल धैगुली छुति सन्देह मदु । भीमसेनयात छह्म भयङ्करह्म लडाकाह्म द्यःया रूपय् ह्म हे जक आह्वान यानातःगु खने दु । उकिया विपरीत थ्व म्येतसें क्यंथें भीमसेन क्वातुगु मनदुह्म, मायादया याइह्म, धनदौलत बीह्म द्यः जुयाः वयागु मुख्य ज्या व्यापारीतय्गु रक्षा याय्गु, दुःखसियाच्वंपिं प्रेमीप्रेमीकायात मिलन् यानाबीगु जुयावल । इहिपाया ज्या वं बीगु वरदानय् च्वन, नःलीह्म कला व विरही वाय् परिपक्व मिसातसें वयापाखें थःगु रक्षाया कामना याइ । पुराणय् न्याह्म पाण्डवदाजुकिजामध्ये भीमसेन छह्मस्यां जक द्रौपदीया न्ह्यागु संकटकाले नं रक्षा याय्त ह्लयजाइह्म जूगुलि खइ वयात प्रेम व दाम्पत्य सुख बीह्म धकाः इतिहासं नं क्यनातःगु ।

काली व शिवया श्लोकय् स्वाभाविककथं तंत्रया चि दु । शिव श्रद्धा याय्वहह्म जुयाःनं ग्यानापुस्य च्वह्मयोगी, विष–धतुर नइह्म, ववंय् व नरमुण्डमालाया तिसां तिइह्म अथेंतु काली व गुह्यकाली भूत व बेताःत मुंका-च्वनीह्म, ग्यानापुगु रूप कयाच्वनीह्म, मनूतय्त आपद्विपद्कालय रक्षा याइह्म धकाः बयान यानातःगु दु । थःभक्ततय्त दया याइह्म शिव व कालीया मेगु रूप ५२ पुगु म्येय् क्यनातःगु दु गुकी प्रेमंविह्वलह्म ल्यासे छह्मसें बिहाया इच्छा यानाः महाँकाल, पशुपति, गुह्येश्वरी व (जय)वागीश्वरीयाके प्रार्थना यानातःगु दु ।

उपत्यकाय् च्वंगु बागमति व विष्णुमति खुसीयात पवित्र मानय् यानाः

श्रद्धा–भक्ति यायगु या: । अमिसं भारतयागु खुसीतसें थें भक्ततयगु शरीर व आत्मायात शुद्ध याइगु विश्वास दु । अथेतुं पर्वतय् च्वंपि वनदेवतापिसं जनताया धार्मिक विश्वासय् महत्त्वपूर्ण भूमिका ह्मितुगु दु । गथेकि कछपाल पर्वतय् च्वंह्म चोभाद्य:नं कोढी लायकू वाय् सिगुद्यवं थें मिसातय् विरह–व्यथा तंकू । मेमेगु पर्वद्य: दुधनमाजु, थिल्लाच्वमाजु, फूच्वमाजु बा वयकोपिं खने दु । अमित ज्यापुतसें सिह्माज्याबलय् आराधना या: । इन्द्रयात नं स्वाभाविककथं वा वयकीह्म धा: । तर मच्छेन्द्रनाथया उपासना वा वयकेगु खँय् क्वातुगु सम्बन्ध दु धैगु अरु हे न्ह्याइपुगु खँ ख: । अथेतुं नाग–नागिनीतयगु विशेष याना: गुह्म नागया जुजु वासुकी, नागवास दहया नाग व नागिनीया खँ रुन् न्ह्याइपुगु जू । ल:कइया ग्यानापुह्म द्य: शीतलामाजु स्वंगू रूपं प्रकट जू : कइलुइकइह्म कछला-माजु, ल:जायकइह्म मुख्यह्म शीतलामाजु अले कइलायकइह्म बछलामाजु ।

छु अवस्थाय् गुगु देग:या आश्रय कायमा:, उकीमध्ये नेवा:तयत विशेष-कथं छु छु यो धयागु खँ त:गु रचनां क्य । दुर्भाग्यया हे खँ धायमा: भारतीय मखुगु दिगु वाय् **दिगुपुजा** छपु हे जक म्येय् न्ह्यथनात:गु खनेदु । पुलांगु मतयात मान्यता बिया: यायगु यानाव:गु थ्व पुजा सखे पुर्खाया पुजा यायगु चलनं व:गु जुइमा: । नेपा: उपत्यकाय् सकभनं थ्व पुजाया चि खनेदु । मंजुश्री बिज्या:गु बाखं गुह्मस्यां स्वयम्भूया श्रद्धापूर्णगु भक्ति याना: नागदहया ल: न्ह्याकाछ्वत धयात:गु दु, खोतानं न्यया का:गु ख: ।

लोक–म्येनाप सम्बन्ध दुगु त:गुमछि बयान, सामाजिक रीतिथितिया खँ व चालचलन साह्रैं हे महत्त्वपूर्ण जू । इमि धर्मनाप स्वापू मदुगु ह्म हे जुइ । थज्यागु विवरण विशेष याना: उखें थुखें व्यापक रूपं लानाच्वंगु दु । प्रत्येक धैथें कविताय् विशेष विशेष खँ लुइका कायफु । तर स्वाभाविक हे ख: कि थुजोथुजोगु म्ये वाय् श्लोक नं दु गुगुली छुं न छुं प्रकारयागु लोकबाखं व अजोगु हे विषययात रुन् व्यापक तालं, अले अपो ज्ञान बीगु तालं निर्वाह यागु खनेदु । नेवा:समाजय् ग्वय बियगु, लाखा बियगु, ब्याहा, दाम्पत्य जीवन, न्ह्यथु–लिथुया ल्वापु, पार–पाचुकेगु, सिथं यंकीगु विधि व सति–प्रथाया खँया ज्ञान नं आपा हे मूल्यवान् जू । मेगु न्ह्यथनेबहगु ख: बाह्राय् च्वनेगु अर्थात् थिइमत्य: जुइन्ह्य: याय्मा:गु विधि व त:कइल्वय

लायवं बखुं ब्वयकेगु चलन । अले मिसातयसं तीगु त:ताभछि तिसा (ताय:, मुखुलि, मैचु आदि), बलि बियगु वस्तु, विशेष ब्यलय् छ्यलीगु ज्याब:(धुलि आदि) या खँ नं मामूलीगु जूसां कम महत्त्वपूर्णगु मखु । थ्व छगू–छगूया विवरण बियाच्वनेगु जि आवश्यक मताया छाय्धा:सा सम्बन्धित म्येनापनापं थुइकेत फछिफको कुत: यानागु दु हानं टिप्पणि नं बियागु दु ।

थ्व म्येसफूया निगू मू आधार दु— छगू ला, नेवा:तयसं पिदनात:गु थीथी सूक्ति–पद्य संग्रह ख:, मेगु मौखिक परम्परा । पिदनेधुंकूगु आपा: म्ये, खासयाना: धार्मिक श्लोक व **अवदान**–कवितातयगु तुलना भाग्यं हस्तलिखित सफू वाय् ह्लातं च्वयात:गु म्येसफूनाप याना: स्वयगु सुविधा दत । थ्व सफूत छ्यलेगु ज्या, आ:नं गनंगनं जूनि, इपिं गुगुं देग:यागु, परिवारयागु ह्लातय् दु । थ्व म्येमध्ये आपा: याना: ठहिटिया मानन्धरभजंखल:तयसं हा:गु ख: । काठमांडुया छह्म बांलाक म्येहालीह्म लोकरत्न उपासकं जित: थिपिं छपु–छपु हाला: न्यंकादिल । थुकथं म्ये हाय्का:, न्यना: व टेपरेकड् यायदुगुलिं माक्व रूजु याय दत । प्रकाशित कवितात ला आपलं हे विश्वसनीय जू । खालि छु धा:सा वर्ण–विन्यास, श्लोक–संख्या वाय् विसर्ग दुगु–मदुगुलिइ छुं छुं पा:गु दयफु । हाला: न्यंकूगु म्येत फुक्क पाण्डुलिपी च्वयात:गु वाय् प्रकाशित जूगुलिसे बांलाक मिलय् जूगु खनेदु । अले परम्पराकथं हालोगुयागुलिसे ल्वाका: सफूया रूप बियत रूजु याना: स्वयाबलय् आपा हे ह्म जक सचययायमाल ।

थुकी सम्पादन यानातयागु त:गु म्ये व श्लोक ठाकुरलाल मानन्धर-यागु त:जिगु **पुलांगु म्ये** व प्रेमबहादुर कसा:या **मतियाना म्ये** सफुलि कयागु ख: । **पुलांगु म्ये** सफूयागु ला फुक्कधयाथें कवितात: उपयोग यानागु दु । छुं प्रतिनिधित्व याइगु कवितात सुगतदास तुलाधरया **मल्लकालया म्ये** सफुलि कयागु दु । व सफू साह्रैं मूल्यवान् जूसां नं अति बिचा: मतसें संग्रह यानात:गु ख: । बाखंम्येया लागि प्रेमबहादुर कसाया **बाखं म्यें ग्वाहालि** कया ।

व हे छपु म्ये च्वे ह्यथनागु मू सफुली त:गुमछिलय् ला:गु दु गुकिं थ्व सफू प्रकाशित याय्त आपा: ग्वहालि जुल । नेपाल भाषाय् शुद्ध वर्ण–विन्यासय्

छगू–रूपता मरुगुलि आपा: शब्द वाय् कवित्ताया पंक्ति नं त:गु थासय् त:क थं छापे जूगु खनेदु, गुकि याना: सामान्य व असामान्य शुद्ध व अशुद्ध नं खने दत। आपा: याना: लोक–म्येया ध्वनि–निक्षेपण मात्व विश्वस्त मजूगुलि सम्पादकयात गुगु ह्लापायागु कृतिया रूप ख: गुगु कृति समीक्षाया आदर्शगु उद्देश्य ख: सीके थाकुल। अय्सां फछिफक्व मूल कृतिया शुद्ध रूप क्यनेगु कुत: यानागु दु। गुगुं छपु म्येय् स्पेलिगयात करंबरं छगू रूप बियागु दु। तर प्रत्येक कविताया भाषा व शैलि–विशेषताया बिचा: तया: मूलगु रूप हे तयगु यानागुलि नियमत: बांलाक बिचा: मतसे गुगुं हे परिवर्तन यानागु मरु। उकि संख्या ६८ पुगु म्ये गुगुली क्रियाया रूप (**–नाव** जुइमाथाय) **–डाव** बियातल व फुक्कलय् **–डाव** हे तयागु दु। अले थथे हे ६२ पुगु म्येय् बानोबेहोरा बुळय् याइगु भविष्यत् रूपय् ('इ' या थासय्) 'ई' यागु रूप कायम यानागु दु। गथे खनी, न्यनी इत्यादि। थ्वबाहेक छपू म्येय् दुगु शब्दया शब्दविन्यास मेगुली दुगुनाप पाइमखु। अथे हे **थेननापनापं थ्यन, ओयनापनापं** वय, **शरीलनापनापं शरीर–थुजोगु** रूप खने दइ। खला जिमित उपलब्ध जूगु म्येयात छगू जक दृष्टि मस्वयगु कुत: याना उकिया लागि नेपाल भाषाया शुद्धगु वर्ण–विन्यासय् खने दुगु उथे–उथेंगु रूपयं मात्व बिचा: तयागु दु। लेख सूक्ष्मकथं अध्ययन यायगु खँय् भौतिक रूपं भिन्न भिन्नगु निगू रूपभेद अर्थात् प्रचलनय् वयाच्वंगु रूपभेद व ब्वनेगुली जुयाच्वंगु रूपभेद नितां क्यनेमा:गु ताया। ह्लापायागुली मेकथंयागु शब्दबिन्यास खनेदु, गुगु छगू थे मेगुन पायेछि जू गथे कि—**ओन / वन / ओने / बने**; **त्यने / तेने** / त्यन / तेन, इत्यादि। लिपायागुलि शुद्ध शब्दया अर्थय् पाठ–भेदया प्रतिनिधित्व या:गु ख: (गथे छगूगु व स्वंगूंगु संख्याया म्येय् यमराजनंया थासे जन्मराजन जूगु दु)।

हिन्दी व न्हूगु इण्डो–आर्यन भाषाय् थें क्लासिकल (व आधुनिक) नेपाल भाषाय् अन्तयागु अया ह्म हे जक उच्चारण जू धका: हैन्स जोरगेन्सनं अनुमान या:गु दु। उकि **विचित्रर्कणिकावदानोध्दृत** व **वत्तीसपुत्रिकाकथाया** सम्पादन यानादीवले वेकलं शब्दया अन्तय् दुबिनाच्वंगु अयात लिचिका दिल। तर वेक:या व अनुमान समग्रं गलत ख: छाय्धासा उकिया विपरीत, अन्तिम अया उच्चारण न्ह्याबलें हे जू, मजूगु अवस्था यक्कों हे कम। थुकि याना एच.

जोरगेनसेनं सम्पादन यानात:गु पाठ्यसामग्री भ्रमात्मक व अशुद्ध खनेदु। जि सम्पादन यानागु **मणिचूडावदानोध्दृतय्** नं थ्व हें दोष ला:गु दु:खया खँ ख:। **मणिचूडावदानोध्दृतया** प्रथम भाग जि नेपाल भाषं ल्ह्ययाबलय् आपा: एच्. जोरगेनसेनयागु नियम पालन यानागु ख:। तर थुकियागु सम्पादनय् जि न्ह्याथासं अकारान्त तयागु दु।

थ्व पाठ्य–सामग्रीया प्रतिलिपि व शब्दावली दय्काबलय् विसर्ग तय्गु नियम यानागु दु। अनुकृती थथे याय्गु बांला मजूसां थ्व संकेत ज्याख्यले जू हानं पाठकतय्गु न्हूगु नेपाल भाषाया शब्दय् आख: लोप जुयाच्वंगु याकनं ह्मसीकेत ग्वाहालि या: अले उकियागु पुलांगु रूप नं माले फइ। फुक्क तत्सम शब्द नियमकथं शुद्ध यानागु दु। विशेष याना: संस्कृतीकरण जूगु म्येय् उच्चारण याइगुकथं संस्कृतया **व** थासय् **ब** च्वयागु दु। न्ययाकयात:गु तर ह्मजक चलतिगु संस्कृत शब्दया शब्द–बिन्यास अर्ध–तत्सम थें यानागु दु। आपा: याना: अन्तिमय् व:गु अनुनासिका स्वर थौंकन्ह्य् जक चलनचल्ती व:गु ख:, पुलांपुलांगु कविताय् **अनम्या** थासय् **अन** व:गु दु। अथे हे **ख**यात बराबर **ष** च्वय्गु या:गु खनेदु। गथेकि **बर्खयात वर्ष** (संस्कृत **वर्ष**) च्वयगु यानाच्वंगु दु। गनं–गनं समानता व एकरूपताया लागि जक छगू स्वया मेगु भेद तयगु यानागु दु।

इ/ई व उ/ऊ छगू हे ध्वनिग्रामया भेदया रूपय् अर्थात् इ/उ या भेदया रूपय् व:गु अवस्थाय् स्वभावत: वर्ण–विन्यासया भेदयात न्ह्याबलय्सं कायम यानागु मरु। लेखया शुद्ध अध्ययन यायगु ज्वलने म्ह (ह्मया लागि), न्ह (ह्न या लागि) या भेदया संकेत नं बियागु मरु। गनं–गनं ब्वने छिकेत सम्म समासया चि तया: (श्री–राजेन्द्र, शाक्य–कुल, आदि) बियागु दु। अले आपा: याना: कविताय् छगू सिकं अप्व वाक्य दुथाय् थाय् तोताबियागु दु। तत्सम शब्दय् व्यञ्जनया न्ह्य: व:गु अनुनासिका स्वरयात ङ्क, ङ्ग, ण्ट, ण्ड, न्त, न्द म्प, म्ब च्वयागु दु तर उकियागु भेद त:थाय् बियागु दु।

जि हेन्स जोरगेनसेनं दयकूगु अव्यावहारिकगु वर्णानुक्रमया अनुसरण

मयासं हिन्दी चलय् जूगु चलनअनुसार देवनागरीया पद्धतिया प्रयोग यानागु दु । त:गुमछि तत्सम व अर्ध–तत्सम दुगुया बिचा:तया: ह्रस्व व दीर्घ वर्णया भेद गथे ख: अथे हे तयातयगु भीं ताया । अर्थात् ह्रस्व–दीर्घ स्वर वर्ण (अ, आ, इ, ई आदि) भेद तयातयगु उपयुक्त (लो) ताया । मा:मा:गु स्वरवर्णया ल्यूने विसर्ग तयागु दुसा हलिसे व:गु व्यंजन (ह्म, ह्ल इत्याति) फुक्कयात हया पंक्ती लाकागु दु । मेगु रूपया भ्रम मजुइमा धका: दक्को अकाल क्रियायात, य (भेद ए) तोता, येया रूप बियागु दु (गथे कि चाले, तेने, थातके तर, याय, वाय, आदि तोता) । फुक्क शब्दयात थ:गु हे रूपकथं क्रमसूचिबद्धयायमा:गु दु । तर विशेष संज्ञा वाय् क्रिया रूप छगू अर्थय् जक मखु त:गु अर्थय् व:गुयात उपविभाजन यानागु मरु । थ्व सफुली मुंकागु शब्द–रूपया नाप नाप त:गु वर्ण–विचारया शुद्ध रूपया सूचि बियागु दु । थुकी दुगु छगू शब्दया ल्यूनेसं भाषागत विशेषोक्ति नं बियागु दु । शब्द–संग्रहलय् फुक्क द्य:पिनिगु नां, थाय्, परिवारया नां बियागु दु, जुजुपिं व रानीपिनि नां मतया । फछिफक्को आधुनिक शब्द दुथ्या:थाय् शब्दया इतिहास वा थुकिया सम्बन्ध क्यनेत क्लासिकल रूप वा संस्कृत तना: न्यू इण्डो–आर्यन, उर्दू वा तिबती पर्यायवाची शब्दत कोष्ठय् तयागु दु । छुं थो थी अर्थ दुगु शब्दयात: तोता: संस्कृत त्यासा कयात:गु शब्दया अर्थया अनुवाद बियागु मरु ।

थ्व सफुली दुगु भाषा व वाक्य–विन्यासय् आपा: विभिन्नता खनेदु । विशेष याना: क्वीसं प्यंगू प्रकारया भाषा (१) क्लासिकल नेपाल भाषा (२) संस्कृतोकृत क्लासिकल नेपाल भाषा (३) आधुनिकृत व, अन्तय् (४) आधुनिक नेपाल भाषा खने दइ । थुपिंदुने फुक्क धयाथें भाषा व शैलिगत वर्गीकरण दु छाय्धा:सा पुलांगु व्याकरणया रूप नापनापं नेपाल भाषाया शब्दत व भारतीय पर्यायवाची शब्दत स्वतन्त्ररूपं ल्वाकज्या: । स्पष्ट रूपं खनेदुगु बोलिचालियागु ख्वपया विशेषतां जा:गु रूपय् गथेकि कन्या, खन्या थुजोगु (ना थासय्) न्या लय् दुगु जक न्ह्यथनेबह जू । विशेष याना: कृष्ण–म्येय् व भजन–म्येय् पुलांगु मैथिली, अवधि व ब्रज–भाषाया प्रभाव ला:गु दु । विशेष ध्यानयोग्यगु करजोरी, करज्वरी व चरणशरण (बिव) वाक्य–विन्यास दु । थिपिं नितां पुलांगु हिन्दी च्वयात:गु धार्मिक कवितय् बराबर छ्चलात:गु खनेदु ।

चिचाधंगु भूमिकाय् जि गुलि विवरण दुथ्याकागु दु व स्वया: अपो बियमा:थे जि मताया । थ्वया सिकं अप्पो, संस्कृति व भाषा–सम्बन्धय् सीके मा:सा पाठकपिसं हे प्रत्येक कविताया उपक्रमय् बियागु बिचा:, व्याख्या-यानातयागु टिप्पणी, मुनातयागु ज्वलं व अले छुं तक शब्दावली सीयफु । निगूगु खण्डया निगू परिशिष्टय् अनुबाद तयागु दु । ह्लापांगुली गुलितक नेपालय् पिदंगु थीथी मुनालय् बियात:गु दु, उलितक ताल व रागया सूची ब्रियागु दु । मेगुली निपु म्येयात यूरोपीय संगीत–प्रणाली ढालय् यायगु प्रयत्न यानागु दु । अनुवाद गुलि फत उलि उचितकथं यानागु दु तर म्वाय्कं बांलाक नं विशुद्ध नं यायगु याना मच्वना ।